

- A) Znaký ľudovej slovesnosti, porovnanie s umelou lit., rozdielnosť prístupu jednotlivých literárnych období k ľudovej slovesnosti (hlavne klasicizmus a romantizmus)
- B) Štýlové rozvrstvenie slovej zásoby (príznačkové, bezpríznačkové, štýlové, nárečové slová)
- C) Vývin spisovného jazyka od 9. storočia po dnešok

ŽÁNRE:**A) Lyrické žánre:**

- * *ľúbostné* piesne, *svadobné* piesne, *pohrebné* piesne,
- * *vojenské* piesne (obraz lapačky - ako kráľ získaval chlapcov do armády, resp. smútok milej za chlapcom – vojacom)
- * *pracovné* piesne (cieľ: zrytmizovať pohyby viacerých ľudí pri práci), *trávnice* (spievané pri hrabaní a sušení sena)
- * *pastierske* piesne, *zbojnícke* piesne (o Jánošíkovi, o voľnosti zbojníckeho života)
- * *uspávanky*, *vyčítanky*, *riekanky* - pre deti.

B) Epické žánre:**1) veršované:**

- * *balada*: lyricko-epický žáner, nadprirodzené javy, dej je pochmúrny, končí sa tragicky
- * *historické piesne*: protiturecká tematika, o dobývaní hradov a zámkov

2) neveršované:

- * *povesti*: viažu sa ku konkrétnej historickej dobe, udalosti, osobe
- * *báje*: vyjadrujú predstavy človeka o vzniku sveta, života na zemi, vysvetľujú vznik názvov riek, pohorí
- * *rozprávka*: najrozšírenejší žáner, dobro víťazí nad zlom, výraz ľudských túžob, môžu byť:
  - A) *fantastické*: nadprirodz. bytosti, hrdinom pomáhajú čarovné predmety, dejú sa rozličné premeny oživenie mŕtveho
  - B) *zvieracie*: namiesto ľudí vystupujú zvieratá, ktoré majú ľudské vlastnosti
  - C) *realistické*: hlavný hrdina víťazí svojou šikovnosťou, múdrosťou, nie sú tu nadprirodz. javy (O troch grošoch)
- * *krátke epické útvary*:
  - A) *príslovia*: prinášajú ponaučenie (Dovtedy sa chodí s krčahom po vodu, kým sa nerozbije)
  - B) *porekadlá*: komentujú určitý fakt (Aká matka, taká Katka)
  - C) *pranostiky*: o počasí (Medardova kvapka 40 dní kvapká)

C) Dramatické žánre:

- * ľudové obradové hry - zarietanie, čarovanie - vynášanie Moreny
- * nosenie betlehemu na „Troch kráľov“
- * jaslíčkové hry

Vývin ľudovej slovesnosti:

Vyvíjala sa spolu s človekom. V ranofeudálnom období tvorila súčasť magických úkonov (rôzne zaklínania, zarietania), ktorými si ľudia chceli nakloniť prírodné sily alebo náboženstvá, odvrátiť živelné pohromy... Z tohto obdobia sa zachovalo málo pamiatok, známa je pieseň „*Morena, Morena za kohos' umrela*“. V období stredoveku bola ľudová slovesnosť spätá s kresťanským myslením. Začal sa rozvíjať kalendárny a rodinný obradový folklór - pracovné, svadobné piesne, pohrebné vykladania - a dramatické prejavy - koledy a chodenie s betlehemom.

V ľudovej poézii sa tvorili najmä balady (rodinné tragédie - *Išli Hudci horou*), próze sa rozvíjali kratšie útvary - príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky. Príslovia čerpali hlavne z Biblie - napr. „*Kto druhému jamu kope, sám do nej spadne*“.

V období humanizmu a renesancie reagovala ľudová slovesnosť na historické udalosti. Rozvíjali sa piesne a povesti o vláde Mateja Korvína, ktorého vykresľovali ako ideálneho, dobrého a spravodlivého panovníka (15.stor.). Rozvíjali sa tiež balady a povesti s protitureckou tematikou, hovorili o hrdinských činoch Vavra Brezuľu - ľudového bojovníka proti Turkom.

Vznikajú tiež vojenské a regrútske piesne - o zverbovaných mládenkoch, o smútku za matkou, milou. Naďalej sa rozvíjali rozprávky, najmä zvieracie. V období baroka sa rozvíjali piesne, ktoré odzrkadľovali ťažký život ľudí, rozdiely medzi chudobnými a bohatými - sociálne piesne. Ľudia pociťovali veľkú krivdu, túžili po spravodlivosti a náprave. Nádeje vkladali do zbojníkov - zbojnícke piesne. Najznámejšou postavou bol Juraj Jánošík.

A) ÚSTNA ĽUDOVÁ SLOVESNOSŤ – ROZDIELNOSŤ PRÍSTUPU LIT. OBDOBÍ: je zložkou ľud. kultúry, folklóru = ľud. slovesnosť, hudobné a tanečné umenie, architektúra, odevy... Šíri sa ústnym podaním z generácie na generáciu, autor je neznámy, tzv. kolektívny. Ľudová slovesnosť je staršia ako umelá literatúra, nezanikla ani po jej vzniku, súbežne s ňou žije dodnes. Dochádza medzi nimi k vzájomnému ovplyvňovaniu.

- Vplyv na umelú literatúru nachádzame už v **renesančnej** poézii - napr. **Martina Bosňáka** ovplyvnili historické piesne o hradoch a zámkoch alebo v barokovej poézii u **Hugolína Galvoviča**, ktorý čerpal materiál pre svoju **Valašská škola mravúv stodola** zo života pastierov - príslovia, porekadlá.

- Obdobie **klasicizmu** zasa ľudovú slovesnosť nepovažovalo za hodnú umelej literatúry, mala zostať len pre obyčajných nevzdelaných ľudí. Ich vzorom bola antika. Paradoxne však **Ján Kollár** (predstavitel' klasicizmu) zozberal ľudové piesne a vydal ich pod názvom **Národné zpievanky**, a tým nepriamo otvoril cestu generácii romantikov - **Štúrovcov**.
- **Štúrovci** povýšili ľudovú slovesnosť za inšpiračný zdroj a vzor, z ktorého malo vychádzať národné umenie, umelá literatúra, lebo tam sa naj zreteľnejšie odrážal charakter národa. Z ľudovej slovesnosti preberali témy (historické témy, zbojnícka tematika), jazykové a štylistické prostriedky, žánre (hlavne balady) a ľudovú reč. Štúrovci sa zaoberali aj zbieraním ľudovej slovesnosti, ktorú zapisovali.
  - Naznámejším zberateľom bol **Pavol Dobšinský - Prostonárodné slovenské povesti**. Ľudovú slovesnosť využili vo svojej tvorbe takmer všetci štúrovci.
  - **E. Štúr** napísal epos **Matúš z Trenčína**, kde sa inšpiroval ľudovými tradíciami.
  - **Samo Chalupka** čerpal z ľudovej slovesnosti najmä historickú tematiku - **Boj pri Jelšave, Turčín Poničan** - protiturecká tematika.
  - **Ján Botto** sa inšpiroval baladami - **Žltá Palia, Margita a Besná** a tiež jánošíkovskou tematikou - **Smrť Jánošíkova**.
  - **Janko Kráľ** majstrovsky využil prvky ľudovej balady v diele **Zakliata panna vo Váhu a Divný Janko**.
- Azda všetky príslovia, porekadlá a frazeologizmy, ktoré štúrovci zozberali, využil **Ján Kalinčiak** vo svojej **Reštavrácii**.
- Aj v ostatných literárnych obdobiach, vlastne až do dnešných čias sa využívajú prvky ľudovej slovesnosti.

B) ŠTYLOVÉ ROZVRSTVENIE SLOVNEJ ZÁSObY:

- Vyšší štýl (knižný):** bežné knižné výrazy
  - archaizmy:** zastarané slová, ktorých význam sa dnes pomenúva iným slovom
  - poetizmy:** básnické slová, ktoré sa používajú v lyrike
  - neologizmy:** nové slová, ktoré sa používajú ešte len krátky čas
  - termíny:** odborné názvy, používajú sa napr. v odbornej literatúre
  - cudzíe slová:** slová prevzaté z cudzích jazykov
  - historizmy:** pomenúvajú predmet alebo jav, ktorý sa v súčasnosti nepoužíva alebo zanikol
- Stredný štýl:**
  - neutrálne slová:** základná slovná zásoba
  - bežné knižné výrazy a bežné hovorové výrazy**
- Nižší štýl:** bežné hovorové výrazy
  - profesionalizmy:** profesionálny, odborný slang, slová, ktoré sa používajú v danej profesii
  - dialektizmy:** nespisovné nárečové slová
  - žargón:** jazyk skupiny ľudí na základe sociálneho rozdelenia spoločnosti
  - argot:** charakteristická podoba jazyka pre sociálne izolovanú skupinu (asociálov – napr. bezdomovci, väzni, narkomani, zloději) - najdôležitejšia je utajovanosť významu jednotlivých slov
  - vulgarizmy:** slová, ktoré majú zhoršujúci odtienok
  - slang:** nespisovná podoba jazyka, tvoria ho nespisovné slová, char. pre skupinu ľudí tvorenú na základe zamestnania.

Rozoznávame 2 hlavné procesy, ktoré sa odohrávajú v slovnej zásobe:

- 1) odchudobňovanie slovnej zásoby (slová odchádzajú - archaizmy, historizmy)
- 2) obohacovanie slovnej zásoby (slová prichádzajú - neologizmy * domáce, cudzie, internacionalizmy, doslovné preklady (kalky)

Slovná zásoba: je súhrn všetkých slov používaných v jazyku, je zachytená v slovníku KSSJ. Sú rozdelené podľa:

1) vedeckého významu: A) 10 slovných druhov B) synonymá, homonymá, antonymá, paronymá C) jednovýznamové, viacvýznamové D) neodvodené, odvodené, zložené slová E) súradné, nesúradné 2) príslušnosti k štýlovej vrstve: A) štylisticky bezpríznačné: neutrálne B) štylisticky príznakové: spisovné (odb, básn.) nespisovné (slang, vulgár.)	3) dobového výskytu: A) nové slová – neologizmy, použ. sa krátky čas B) súčasné slová C) zastaralé – archaizmy, historizmy 4) expresivity (citového zafarbenia): A) neutrálne: bez citového zafarbenia B) citovo zafarbené: zjemňujúce, zhoršujúce 5) obohacovanie slovnej zásoby: A) prevzaté, B) cudzie slová, C) preložené z cudz. j.

C) VÝVIN SLOVENSKEHO SPISOVNÉHO JAZYKA:

DO 8. STOROČIA: Spoločný jazyk všetkých Slovanov **praslovančina** počas niekoľko 100 rokov, neexistuje však žiadna písomná pamiatka. Praslovanský jazyk mal hlásky, ktoré sa v slovenčine nezachovali (tvrdý a mäkký jer). Chýbali spoluhlásky h, f, ale mal navyše polomäkké spoluhlásky c, z. Z praslovanského jazyka sa začali formovať jednotlivé slovanské jazyky. V základnej slovnej zásobe slovenčiny je dodnes veľa pôvodne praslovanských slov (hora, zem, blato, syn, otec, ujo, hlava, ruka, noha, orať, zať, siať). Najstaršie slová v našej slovnej zásobe sú najkratšie.

9. STOROČIE - ROK 863: Cyril a Metod prichádzajú na územie VM, prinášajú prvý kultúrny a cirkevný jazyk Slovanov **staroslovienu**, ktorý vytvorili na základe nárečia z okolia Solúna. Na VM do neho prenikli **západo-slovanské prvky**. Bola odlišná od súčasnej slovenčiny, mali sme nosovky, tvrdé a mäkké jery (polosamohlásky). Konštantín vytvoril aj slovanské písmo - **hlaholiku** na základe malých písmen gréckej abecedy. Nový liturgický jazyk prijali s nevôľou franskí kňazi a tzv. trojjazyčníci, ktorí presadzovali 3 tradičné liturgické jazyky - grécky, latinský, hebrejský. Po obhajobe staroslovienského jazyka v Ríme sa stala 4. liturgickým jazykom. Po Metodovej smrti **Svätopluk** dal prednosť politickému spojeniu so Západom, **zakázal starosloviensku liturgiu** a slovanských kňazov vyženie. Slovanská vzdelanosť pokračuje hlavne v kláštoroch Bulharska a práve tam vzniklo druhé slovanské písmo **cyrilika** na základe veľkých písmen gréckej abecedy. Zachovalo sa dodnes v podobe azbuky. Literárne pamiatky v staroslovienu: *Pôvodné (Proglas - prvá slovanská báseň, Moravsko-panónske legendy), prekladové (preklad Biblie, Žaltár, breviár, modlitby..)*.

10. STOROČIE: Rozpad VM, začleňovanie Slovenska do Uhorského štátu. Po príchode Maďarov a formovaní Uhorského štátu, sa spisovným a liturgickým jazykom sa stala **latinčina**. Literárne pamiatky: latinsky písané kroniky a legendy: Anonymová kronika, Legenda o Svoradovi a Benediktovi, Legendy o sv. Štefanovi. **Staroslovienu obohacuje** slovnú zásobu **maďarského jazyka** hlavne z oblasti rodiny, domu, cirkvi, štátnej správy.

14. A 16. STOROČIE: Kultúrnym a spisovným jazykom je slovenčina s českými prvkami (**slovakizovaná čeština**) sa začína presadzovať v administratívnych zápisoch mestách. Pod vplyvom založenia pražskej univerzity (1348), pobytu husitských apratrických vojsk a v 16. stor. pod vplyvom reformácie, ktorá uprednostňovala materinský jazyk ako jazyk liturgický pred latinčinou, sa začína na Slovensku používať slovankizovaná čeština ako **spisovný jazyk Slovákov**. Literárne pamiatky: Žilinská mestská kniha a hymnická pieseň Vitaj, milý Spisateľu.

18. STOROČIE: uzákonenie prvého spisovného slovenského jazyka na základe kultúrnej západoslovenčiny **A. Bernolákom**. Jazyk mal **fonetický pravopis** (píš ako počuješ - d'ed'ina), nerozlišovali y/i, namiesto j používal g, mal w, do západoslovenčiny pridal mäkké sklabiky de, te, ne, le = každá hláska mala svoj znak, mäkkosť a dĺžka sa musela značiť. Kodifikačné dielo: **Slovenská gramatika** (jeho návrh gramatického názvoslovía sa neujal, napr. hláska = zvučka, slabika = slovka, predložka = prestavka). **Jazykovedno - kritická rozprava o slovenských písmenách** (odmietol v nej etymologický pravopis = rešpektuje pôvod slova). Bernolákova slovenčina však nespojila všetkých Slovákov, používali ju iba katolíci, evanjelici zostali pri češtine. Bernolákov príklad však bol povzbudzujúci pre Ľudovíta Štúra.

1843: Uzákonenie spisovného jazyka Ľ. Štúrom na základe **stredoslovenského nárečia**. Pravopis bol **fonetický**, jazyk prijali po počiatkových diskusiách slovenskí evanjelici a katolíci. Nepoznali ľ, samohlásky, y, a, dvojhlásky (božú - božiu). Kodifikačné diela: **Nárečia slovenskuô alebo potreba písania v tomto nárečí** (zdôvodnil tu potrebu uzákonenia spisovnej slovenčiny), **Nauka reči slovenskej** (obsahuje hláskoslovie, gramatiku, morfológiu i skladbu).

1852: **Martin Hattala** a **M. M. Hodža** upravujú Štúrov jazyk po celoslovenskej porade v roku 1851 v BA. Podľa svetových jazykov a hlavne podľa češtiny ustupujú od fonetického pravopisu, neoznačujú mäkkosť pred e, i a rozlišujú y/i, dodali hlásky **ľ** a **ä** - etymologický pravopis. Kodifikačné dielo: **Krátka mluvnica slovenská 1852**

1862-1875: Slovenčina je vyučovacím jazykom na 3 slovenských gymnáziách, rokovacím jazykom Matice slovenskej a obohacuje sa najmä o odborné názvy.

1875-1918-maďarizácia: Cieľavedomé pomadžarčovanie nemadžarských národov - úradníci a zemanovia si musia pomadžarčiť mená, proces **pomadžarovania** v Uhorsku vrcholí v roku 1905 (**Apponyiho školský zákon**), keď sa nesmela vyučovať materinským jazykom ani na najnižšom stupni obecných škôl.

1918: Vznik **prvej ČSR**. Dovtedy najlepšie podmienky pre používanie a rozvoj spisovného slovenského jazyka. **Slovenčina sa stala štátnym, úradným a vyučovacím jazykom**, V 20.-tych rokoch nastalo vyvrcholenie snahy politického hnutia čechoslovakizmu a zjednotenie českého a slovenského jazyka do československého jazyka. Vyšli **prvé Pravidlá slovenského pravopisu** prof. Václava Vážneho, ktoré prinášali **do slovenčiny české slová** - láhev, límeč.

1940: Pravidlá slovenského pravopisu vydané Maticou slovenskou **bez českých slov**. Vzniká puristické hnutie (hnutie za očistu slovenského jazyka od českých slov), ale urobili *chybu*, pretože **niektoré slová nahradili cudzími**, napr. barva - farba, bota - topánka.

1953: Zásadnejšia zmena pravopisnej normy. **Zrušenie dvojtvarov pri spodobovaní**, napr. sjazd - schôdza, zjazd - na lyžiach.

1991: nastali podstatné zmeny v písaní:

- **veľkých písmen**, napr. Ulica osloboditeľov - nie ulica Osloboditeľov.
- Mení sa písanie **čiarky** (pred priradovacou spojkou a, i, ani, aj, alebo, či nepíšeme čiarku),
- zmeny v **rytmickom krátení** (skrátila sa prípona ár, áreň, ak je pred ním dlhá samohláska, napr. prevádzkar, nie prevádzkár). **Činné prídavné slová prestali byť výnimkami** (píšuci - nie píšúci).
- **Medzi určením miesta a času** v listoch sa **prestala písať čiarka**, (napr. Bratislava 3. 9. 2007).
- Za názvom písomnej práce, útvaram písomnej práce, za dátumom sa prestala písať bodka
- Zjednodušilo sa písanie prísloviak - spolu sa píšú všetky príslovky okrem prísloviak vyjadrujúcich farbu - majú 2 tvary načerveno, na červeno.

1996: Zákon o štátnom jazyku v SR. Právna norma upravuje používanie spisovného slovenského jazyka vo verejnom styku (prikazuje zahraničným výrobcom, ktorí chcú predávať svoje výrobky v SR vyhotoviť **návod na použitie v slovenčine**).

1998: Zjednocuje sa **písanie slovotvornej prípony** - ár, áren. Prípona sa skracaje, aj keď je v predchádzajúcej slabike dvojhĺska, napr. mliekáreň - nie mliekáreň.

- opäť sa **píše veľké písmeno v názve katedry**, napr. Katedra slov. lit. na FF UK
- zvierací prídavné mená podľa **vzoru pávi** majú **2 tvary** (kohútí/kohúti),
- v ďalších často používaných **cudzích slovách nerešpektujeme pôvodný pravopis** (díler a nie dealer)

Ďalšie pravidlá r. 2000 - **Pravidlá slovenského pravopisu**